

KERKÜK KATLIAMI'NIN 62. YIL DÖNÜMÜNDE TÜRKMENLERİN DURUMU

ADİL ZİNEELABDİN

GİRİŞ

1 921 yılında İngilizler tarafından kurulan Irak Krallığı'nda, halkın üçüncü en büyük unsuru olan Türkmenlere karşı birçok katliam yapılmıştır. Bu dönemde İngiliz işgaline karşı çıkan gruplar, Kerkük ve çevresinde örgütlenip İngiliz ordusuna karşı faaliyet göstermişlerdir. Bu nedenle Irak

Krallığı döneminde İngilizlerin Türkmenlere yönelik tavrı dışlayıcı olmuştur.

Türkmenlere karşı yapılan ilk katliam 1920 Irak İsyanı direnişinin fitilini ateşleyen Telafer Türkmenlerine karşı İngiliz güçleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Kerkük'te ilk katliam girişimi, İngiliz işgal güçlerine direniş gösteren Türkmenlere karşı 4 Mayıs 1924

14 Temmuz 1959 tarihi, Türkmenlerin Kerkük ve çevresindeki varlığını hedef alan ve Türkmenlerin Irak'taki en büyük travmalarından biri olan Kerkük Katliamı'na tanıklık etmiştir. Ne var ki Türkmenlere yönelik işlenen cinayetler, 1959 katliamıyla son bulmamıştır.

tarihinde Kerkük'te yaşanmıştır. Bu olay Hristiyan ve Müslüman kavgası şeklinde gösterilmeye çalışılmış; söz konusu olaylarda 56 Müslüman ve birkaç Hristiyan hayatını kaybetmiş ve 110 kişi de yaralanmıştır.¹ 1946 yılında ise zor koşullar altında Kerkük'teki petrol şirketlerinde çalışan işçilerin grev başlatmasının ardından birçok işçinin tutuklanması olayları derinleştirmiştir. Güvenlik güçlerinin açtığı ateş üzerine çoğunluğu Türkmen olan 20 civarında kişi hayatını kaybetmiştir.²

14 Temmuz 1959 tarihi, Türkmenlerin Kerkük ve çevresindeki varlığını hedef alan ve Türkmenlerin Irak'taki en büyük travmalarından biri olan Kerkük Katliamı'na tanıklık etmiştir. Ne var ki Türkmenlere yönelik işlenen cinayetler, 1959 katliamıyla son bulmamıştır. 16 Ocak 1980'de Türkmen liderleri Doç. Dr. Necdet Koçak, Albay Abdullah Abdurrahman, Dr. Rıza Demirci ve Adil Şerif, Saddam Hüseyin rejimi tarafından idam edilmişlerdir. Daha sonra aynı yıl içerisinde 70'e yakın Türkmen aydın daha aynı uygulamaya maruz kalmıştır. Sonraki süreçte Baas rejimi döneminde Altınköprü'de 1991 yılında 100'den fazla Türkmen katledil-

miştir. Türkmenlerin en büyük ikinci travması sayılan Altınköprü Katliamı'nda Türkmenlerin önde gelenleri idam edilmiştir. Baas rejimi döneminde yüzlerce idam ve suikastla Türkmen toplumu farklı bölgelerde hedef alınırken 2003 yılından sonra Türkmenler; el-Kaide, IŞİD, PKK gibi terör örgütlerinin saldırılarına ilaveten farklı silahlı gruplar tarafından ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmışlardır.

Türkmen toplumunun hafızasında ciddi travma oluşturan 1959 Kerkük Katliamı, Irak açısından da bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. 1959 Kerkük Katliamı, Kasım darbesiyle Irak'ta etkinliğini artıran sosyalistlerin devrilmesi açısından önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Nitekim Kerkük Katliamı'nın ardından Irak kamuoyu sosyalistlere karşı durmaya başlamış ve milliyetçiler tarafından fırsat olarak değerlendirilen söz konusu katliam sosyalistlerin ülkedeki etkinliğinin sonlandırılması için geri sayımın başlangıcı olmuştur. Katliama dönük büyük tepkilere rağmen 1959'dan bu yana hızlı ve radikal değişim yaşayan Irak'ta, Türkmenlerin maruz kaldıkları mağduriyet ve dışlan-

¹ Azizi Kadir Samancı, *Tarih el-Siyasi li-Turkman el-Irak*, Darul Saki, Beyrut 1999, s. 124

² Mahir Nakip, *Kerkük ve Haviyatuha el-Kavmiye*, (Çev: Habib Hürmüzlü), Kerkük Vakfı, 2008, s. 123.

malara ilişkin siyasette bir değişimin yaşandığını söylemek mümkün değildir.

Kerkük Katliamı'yla Kerkük'te yaşayan etnik ve dinî gruplar arasında düşmanlık tohumları ekilmiştir. Bu çalışmanın amacı Kerkük ve diğer bölgelerde Türkmenlerle birlikte yaşayan toplumlar arasında bu tür olayların gelecekte yaşanmaması için fikir ve öneriler sunmaktır.

1. KRALİYET DÖNEMİNDE TÜRKMENLERİN DURUMU

24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması'nın 30-36 arası madde hükümlerinde Türkiye'yi seçme hakkı olan Türkmenler, buldukları bölgeleri terk etmeyerek Irak devletinde

kalmayı tercih etmişlerdir.³ Irak'ın diğer unsurları gibi Türkmenler de Irak'ta ulusal bir hükümetin kurulması için ülkenin kuzey ve güneyindeki direnişlerle eş zamanlı olarak İngilizlere karşı mücadele etmişlerdir. İngilizlerin 1918'de Irak'ı tamamıyla kontrol altına almalarının ardından Türkmenlerin İngiliz işgaline karşı direnişi devam etmiştir. 1920'de başlayan Irak İsyanı'nda Türkmenler, Kerkük, Telafer, Tuzhurmatu ve çevresindeki Bayat, Hanekin ve Mendeli'de İngilizlere önemli bir direniş sergilemiştir. Telafer'de başlayan Kaçakaç olayları, 1920 Irak İsyanı'nı tetikleyen önemli etkenlerden biridir.⁴

Türkmenler, Irak'ta kraliyet rejiminin İngilizler tarafından halka dayatılmasına karşı

³ Şakir Sabir el-Zabit, *Mucez Tarih el-Turkman Fil Irak*, Marif Basımı, 2007 Bağdat, s. 68.

⁴ Cafer Telaferlı, *Mucaz Tarih Telafer*, 2012, s. 79.

durmuşlardır. Ancak İngilizlerin baskısı sonucu Irak'ta kurulan kraliyet döneminde Türkmenler, İngilizlere olan karşıt tutumlarından dolayı 1925 Irak Kanuni Esasisi'ndeki (modern Irak'ın ilk anayasası) ifade özgürlüğüne rağmen Türkmençe (Türkçe) dilinde yayın yapan gazete yayımlamalarına izin verilmemiştir.⁵ Ayrıca siyasi partilere Türkmenlerin katılımı engellenerek siyasi hakları ellerinden alınmıştır. Kanuni Esasi'nin 16. maddesine göre bütün etnik gruplar kendi dillerinde eğitim alabilmek için okul açabileceği hükmüne rağmen, Türkmençe eğitim veren okulların açılmasına izin verilmemiştir.

1931 yılından sonraysa Kerkük dışında kalan Erbil ve diğer Türkmen bölgelerindeki Türkmençe dersleri kaldırılmıştır. Irak hükümetinin bu kararı 1931 yılı 74 sayılı Yerel Diller Yasası hükmüne aykırı olmuştur. Bu yasa gereği Musul vilayetindeki Duhok ve Şeyhan, Erbil vilayetinde Erbil ve Mahmur, Kerkük vilayetindeyse Kerkük ve Kifri ilçelerinde ilkokullarda eğitimin öğrencilerin çoğunluğunun ana diliyle yapılması öngörülmüştür. 1932 yılındaysa Irak Başbakanı Nuri Said tarafından Milletler Cemiyetine yapılan açıklamada, Irak'taki etnik grupların kendi dillerinde eğitim hakkının olduğu vurgulanmıştır. Ancak Irak hükümetini bağlayan bu yasal hükümlere rağmen 1931 yılından itibaren Türkmençe, Kerkük'te yabancı bir dil olarak haftada birkaç saat öğretilmeye başlanmıştır. 1937 yılındaysa Kerkük'te de Türkmençe dersinin yapılmasına son verilmiştir.⁶

Türkmenlerin eğitim ve kültürel haklarının devlet gücüyle ellerinden alınmasıyla bir-

likte Türkmen bölgelerindeki öğretmenler, Irak'ın diğer bölgelerine gönderilmiştir. Ayrıca 1924'te Levi güçlerinin Kerkük Kalesi'nden Türkmenlere ateş açması ve 1946 Gavurbağı olayları Türkmenlerin İngiliz destekli hükümetler tarafından maruz kaldığı baskıyı ortaya koymaktadır. Siyasetten dışlanan Türkmenler, Kerkük'teki petrol şirketlerinde işçi ve alt sınıf çalışan düzeyinde tutulmuşlardır. İngilizlerin Türkmenlere karşı sistematik dışlama politikaları, Türkmenleri karar mekanizmasından uzaklaştırmıştır.

Kraliyet döneminde Irak ordusu içerisinde bulunan Türkmen subayları da o dönemde işgale karşı olmakla bilinmişlerdir. Örneğin Ömer Ali Bayraktar, 1948 İsrail-Arap savaşında önemli bir rol üstlenerek İngilizlerin Nuri Said'e verdikleri talimatlara uymayarak İsrail güçlerine büyük yenilgiler yaşatmıştır. Türkmenlerin kraliyet döneminde Irak hükümetinde temsili sınırlı kalmıştır. 1925'te Abdurrahman Nakip başkanlığında kurulan hükümette, Türkmen kökenli İzzet Paşa, geçici olarak Eğitim Bakanlığı, daha sonra Sağlık Bakanlığı ile Çalışma ve Ulaştırma Bakanlığı yapmış ve sonraki süreçte istifasını sunmuştur.⁷ Türkmenlerin Irak hükümetindeki temsili zayıf kalmış ve birçok Türkmen lideri ve aydını sürgün edilmiştir.

2. 1959 KERKÜK KATLIAMI'NDAN ÖNCEKİ ÖNEMLİ OLAYLAR

Kraliyet döneminde İngilizler tarafından dışlanan Türkmenler, Kasım'ın 1958'de kurduğu cumhuriyetin getireceği yeniliklerle umutlanmıştır. Ancak bu umut kısa sürmüştür ve yeni yönetimin çıkardığı 1958 Anayasası

⁵ Habib Hürmüzlü, *Meczeret Kerkuk Temmuz 1959*, Fuzuli Basım ve Yayım Evi, Kerkük 2020, s. 17.

⁶ Habib Hürmüzlü, Tarih el-Talim fil Irak ve Abaduha el-Kanuniye", *ORSAM*, (E.T. 04.06.2021), <https://www.orsam.org.tr/ar/history-and-legal-dimension-of-turkish-education-in-iraq/>

⁷ Habib Hürmüzlü, *Meczeret Kerkuk Temmuz 1959*, s. 17.

ve ortaya koyduğu uygulamalar, Türkmenleri göz ardı etmiştir. Abdülkerim Kasım darbesinden sonra çıkarılan yeni anayasada Türkmenlere yer verilmezken, Irak'ın Araplarla Kürtlerin müşterekliğinde kurulduğu ve Arap dünyasının bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Bu durum Irak'taki Türkmenlerin yaşamını sınırlandırırken Türkmen bölgelerine yapılan baskı artmaya başlamış, özellikle Abdülkerim Kasım'dan destek alan sosyalist Kürt gruplar, başta Kerkük olmak üzere Türkmen bölgelerindeki faaliyetlerini arttırmıştır. 1958 ihtilalinin ilk aylarında bile Türkmenler ve sosyalist radikal Kürt grupları arasında küçük çaplı çatışmalara varan gerginliklerin yaşandığı ancak olayların büyümeden yatıştırıldığı bilinmektedir.⁸

1958'de Abdülkerim Kasım'la birlikte kraliyet rejimini deviren askerî cunta arasında ayrılık başlamıştır. Irak Başbakanlığını kontrol eden Abdülkerim Kasım ile Arap Cumhuriyeti Birliği'ne katılmak isteyen Abdusselam Arif arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Tüm milliyetçi hareketlerin Kasım'a karşı olması nedeniyle Arap milliyetçileriyle denge kurmak için Kasım, Irak Sosyalist Parti-

si'ne dayanmıştır. Irak Sosyalist Partisi, polis ve ordu içerisindeki nüfuzunu artırarak "Barış Taraftarları", "Halk Direnişi" ve "Demokrasi Gençliği" gibi örgütleri tesis etmişlerdir.

Kürt grupların 1957 nüfus sayımında bazı Türkmen ailelerini Kürt kökenli olarak kütüklere kaydetmesi girişimi dışında, 1958 darbesine kadar Kerkük'te çoğunluk olan Türkmenler, diğer etnik gruplarla barış içerisinde sakin bir hayat sürdürmüşlerdir.⁹

1958 darbesinden birkaç ay önce Kerkük'ün Mecidiye caddesinde yeni inşa edilen bir otel, Türkmen çoğunluklu Kerkük'te, Belediye Başkanı Fazıl Talabani tarafından "Sirvan Otel"i olarak adlandırılmak istenmiştir. Halepçe ilçesindeki bir nehir isminin, Kerkük'te önemli bir otele verilmesi Türkmenler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Daha sonra söz konusu otel Kerkük Otel olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Türkmenleri provoke eden bir diğer eylem de Kürt kıyafetli bir askerin bulunduğu ve Kerkük'ü de içeren Kürdistan haritasını taşıyan bayramlaşma kartının Kerkük'te basılmasıdır. Cumhuriyetin ilanından kısa süre sonra basılan bu kart, Türkmenler tarafın-

Türkmenlerin, Osmanlı padişahları ve Mustafa Kemal Atatürk resimlerini evlerinde ve kafelerinde kullandıklarını ileri sürerek Türkiye'ye çalışmakla suçlayan sosyalist Kürt grupları, Kerkük halkı arasında hassasiyet yaratmayı amaçlamıştır.

⁸ Bilgay Duman, "14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Türkmenlerin Bugünü", (E.T. 03.06.2021), <https://orsam.org.tr/tr/14-temmuz-1959-kerkuk-katliami-ve-turkmenlerin-bugunu/>

⁹ Hürmüzlü, *Meczeret Kerkuk Temmuz 1959*, s. 19.

dan bölgelerinin silahlı kontrol edileceğine dair bir işaret olarak algılanmıştır. Bu eylem Türkmenler arasında öfkeye neden olmuş ve konu Abdülkerim Kasım'a kadar ulaşmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkmenlerin Kerkük'ten çıkartılmasına ilişkin sosyalist Kürt kökenli radikal gruplar tarafından propaganda yapılmıştır. Türkmenlerin, Osmanlı padişahları ve Mustafa Kemal Atatürk resimlerini evlerinde ve kafelerinde kullandıklarını ileri sürerek Türkiye'ye çalışmakla suçlayan sosyalist Kürt grupları, Kerkük halkı arasında hassasiyet yaratmayı amaçlamıştır.¹⁰

1958'den sonra Kerkük'te etkin olmak isteyen sosyalistler, Türkmenlerin Kerkük'teki ordu ve polis güçlerindeki yetkililerini görevden uzaklaştırmış ve birçoğu da Kerkük vilayetinden diğer vilayetlere nakledilmiştir. Ayrıca Türkmenlerin Abdülvehab Şevaf darbe girişimine katıldığı yönündeki iddialar nedeniyle evlerinde sürekli silah araması yapılmıştır. Ancak Irak'ta sosyalist akımının gerilemesiyle birlikte Kerkük'ten zorla uzaklaştırılan Türkmenler evlerine geri dönseler de farklı olumsuz uygulamaların hedefi olmuştur. Yeni bir sayfasının açılmasını isteyen Türkmenler sonraki süreçte Temmuz 1959 Katliamı'yla karşılaşmışlardır. Irak Sosyalist Partisi, radikal Kürt gruplarıyla ittifaka girmiş, sosyalist fikirlere kapalı olan Türkmenlerin Kerkük'teki nüfuzunu azaltmak istemiştir. Türkmenler bu icraattan rahatsız olmalarına rağmen şiddete başvurmamışlardır.

3. KERKÜK KATLIAMI

1958 yılının Mart ile Haziran ayları arasında Türkmenler, devlet kurumlarından

ve sendikalardan uzaklaştırılarak yerlerine Irak Sosyalist Partisi'nden Kürt kökenli kişiler yerleştirilmiştir.¹¹ Başta Kerkük merkezi olmak üzere Türkmenler, buldukları yerel makamlardan uzaklaştırılmış yerlerine yönetim ve idare liyakatine sahip olmayan şahıslar atanmıştır. Türkmenlerin yüzyıllar boyunca Irak'ta inşa ettikleri emirlik ve beyliklerde ve daha sonra Osmanlı döneminde edindikleri yönetim kabiliyeti, doğal olarak idarede güçlü olmalarını sağlamıştır. Bu nedenle İngilizlerin kontrol ettiği dönemde dahi Türkmen kökenli şahsiyetler idarede özellikle Kerkük'te önemli roller üstlenmişlerdir.¹² Kerkük'te devlet kurumlarının Türkmenler tarafından yönetilmesinden rahatsız olan sosyalistler, Türkmenlerin Türkiye'ye çalıştığı yönünde Kasım'a raporlar göndermişlerdir. Petrol zengini Kerkük, 1959 Kerkük Katliamı'nın gerçekleştiği dönemde Irak petrolünün önemli bir bölümünün buradan ihraç edilmesi nedeniyle farklı siyasi taraflarca kontrol edilmeye çalışılmıştır.¹³

Irak Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Kerkük vilayetinde yaşayan etnik ve dinî gruplar arasında gerginliklerin tırmanmasını önlemek için kurulan Ulusal İşbirliği Komisyonu'na başkanlık eden Irak Ordusu İkinci Bölük Komutanı Nazım Tabakçalı, Türkmenlerle iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Ayrıca Tabakçalı'nın eşinin Türkmen olduğu belirtilmektedir. Ancak katliamın gerçekleşmesinden önce Tabakçalı, Şevaf darbe girişimine katılmakla suçlanarak Kerkük'ten uzaklaştırılmıştır. Musul merkezli Arap milliyetçilerin gerçekleştirdiği darbe girişiminde Türkmenlerin de ilişkili olduğu iddia edilmiştir. Arap milliyetçi-

¹⁰ Samancı, *Tarih el-Siyasi li-Türkman el-İrak*, s. 141.

¹¹ Nuri Talabani, *Mantikat Kerkuk ve Muhavalat Tagyir Vakiha el-Kavmi*, 1999, s. 60.

¹² Samancı, *Tarih el-Siyasi li-Türkman el-İrak*, s. 17.

¹³ Talabani, *Mantikat Kerkuk ve Muhavalat Tagyir Vakiha el-Kavmi*, s. 51.

TIKA'nın onardığı Kerkük Kayseri Çarşısı.

si çizgisinde olan Tabakçalı yerine sosyalistlere yakın olan Davut el-Cenabi atanmıştır.¹⁴ Ancak sosyalistlerin Irak'taki etkinliklerini ve "halk direniş" gücü başta olmak üzere silahlı güçlerde nüfuzlarını giderek artırmalarıyla birlikte Irak genelinde işledikleri ihlaller, Kasım'ı sosyalistlere dayanma politikasından vazgeçirmiştir. 11 Haziran 1958'de, Kasım tüm siyasi tutukluları serbest bırakmış ve Kerkük'ten uzaklaştırılan Türkmen memurların Kerkük'e dönmelerine izin vermiştir. 1958 Haziran ayı ortalarında Kasım, Türkmen liderleriyle Irak Savunma Bakanlığında bir araya gelmiştir. Kasım'ın siyaset değişikliği kapsamında Irak ordusunun Kerkük'teki komutanı, sosyalist düşünceye sahip Tümgeneral Da-

vut el-Cenabi, Arap milliyetçisi bir komutanla değiştirilmiştir. Böylece sosyalist ve Kürtlere göre kendilerini destekleyen komutanlar, Türkmenleri tercih eden komutanlarla değiştirilmiştir. Bunun üzerine Kerkük'teki siyasi ortama gerginlik hâkim olmuştur. Türkmen liderlerinin serbest bırakılması ve daha önce Türkmen oldukları için uzaklaştırılan devlet memurlarının Kerkük'e geri dönmesi, sosyalistleri rahatsız etmiştir.¹⁵

Katliamın gerçekleşmesinden önce Kerkük'teki milliyetçiler (Araplar ve Türkmenler) ile sosyalistler (Irak Sosyalist Partisi ve Kürt grupları) arasındaki ikili siyasi kutuplaşma Türkmenler açısından büyük bir katliama yol açmıştır. Kerkük'ü kendi nüfuzu altına almak

¹⁴ Talabani, *Tarih el-Siyasi li-Türkman el-İrak*, s. 59.

¹⁵ Hürmüzlü, *Meczeret Kerkuk Temmuz 1959*, s. 33, 34.

Doğrudan Kerkük'teki Türkmen kimliğini hedef alan 1959 Kerkük Katliamı, Türkmenlerin Kerkük'ü terk etmesi için terör yaymak istemiştir. Bu yüzden cinayeti işleyen çeteler, bazı Türkmen liderlerin cansız bedenlerine işkence yapmış ve Türkmenlere karşı sloganlar atarak cinayetleri işlemişlerdir.

isteyen sosyalist veya destekçi radikal Kürt gruplar, Kerkük'teki sendikaları kontrol eden Türkmenlere karşı tavır almışlardır. Irak başbakanının 1959'daki af kararıyla Türkmenlerin önde gelenlerinin vilayete dönüşü, söz konusu grupları Türkmenlere karşı saldırı planları yapmaya itmiştir. Vahşice işlenen katliamla Türkmenler arasında korku yaratarak Kerkük'teki nüfuzlarının kırılması amaçlanmıştır.

Kraliyet döneminde siyasetten uzak kalan Türkmenler, Kerkük'teki rekabet sonucu Türkmen kimliğiyle cumhuriyetin ilk yılında siyasete aktif bir şekilde katılma arzusu göstermişlerdir. Kasım'ın Haziran 1959'deki af kararının ardından Türkmen liderleri, Türkmen toplumu açısından yeni bir dönemin başlayacağını umut etmiştir. Diğer yandan Türkmenlerin Bağdat ile yakınlaşmasıyla birlikte sosyalistler Türkmenleri yanlarına almak için Türkmen lideri Ata Hayrullah'la iletişim kurmuşlardır. Ancak Türkmenlerin sosyalist görüşe yakın olmamaları nedeniyle sosyalistlerin Türkmenler arasındaki etkinliklerini artırma çabaları başarısız olmuştur. Bu nedenle Türkmenleri asılsız bir şekilde "Turancılık", "Türkizm" ve Türk-

manizm" gibi akımları öncelleyen gizli yapılanmalar kurmakla suçlayan siyasi taraflar, katliamın gerçekleşmesinde etkin rol almışlardır. Kasım'ın affı üzerine Irak'a dönen Molla Mustafa Barzani'nin, Ekim 1958 Kerkük ziyaretinde Türkmenlere karşı "kahrolsun Turancılar, Türkiye ajanları ve gericiler" şeklinde Türkmenleri provoke eden sloganlar atılmıştır.¹⁶

Kerkük'teki Türkmen ve Arap komutanları, Kerkük'te bulunan ordu içerisinde güçlü olan sosyalistler ve Kürtler tarafından Abdulvehab el-Şevaf hareketini desteklemekle suçlanmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıl dönümünü sosyalistlerden ayrı olarak kutlamak ve sosyalistlerin kontrolünde olmadıkları göstermek isteyen Türkmenler, kutlama hazırlıklarını erkenden başlatmışlardır. Bu nedenle "Halk Direniş Güçleri" Türkmenlerin kutlama faaliyetlerini basılamak için Kerkük'te yayılmışlar ve Türkmenlerin "Turancılık" yaptıklarını ileri sürmüşlerdir.¹⁷

Cumhuriyetin ilk yıl dönümünü ve serbest bırakılan Türkmen liderlerinin geri dönüşünü kutlayan Türkmenlere karşı Kerkük'te "halk direniş güçleri" 14 Temmuz 1958'te katliamı gerçekleştirmiştir. Türkmenleri

¹⁶ Samancı, *Tarih el-Siyasi li-Turkman el-İrak*, s. 144.

¹⁷ Samancı, *Tarih el-Siyasi li-Turkman el-İrak*, s. 144.

Kerkük Katliamı'nda hayatını kaybeden Türkmenlerin isimleri.

hedef alan söz konusu olayları önlemek için Irak hükümetinin müdahale etmemesi nedeniyle Türkmenlere karşı işlenen katliam üç gün sürmüştür. Bu katliam, Türkmenlerin Kerkük'teki varlığını hedef alan girişimlerin başlangıcı olmuştur. Yüzlerce Türkmen'in ticari mekânları Kerkük Katliamı olaylarında yağmalanmıştır. Kerkük Katliamı'nı önceki olaylardan ayıran özelliği, Türkmenlerin Kerkük'teki varlığını hedef alan sistemli ve planlı bir katliam olmasıdır. Ayrıca ani bir gelişmeden ziyade önceden isimleri belirlenmiş lider kadroya yönelik yapılması, katliamın Kerkük'te yüzyıllar boyunca yaşayan Türkmenlerin sindirilmesi politikası kapsamında gerçekleştirildiğini gözler önüne sermiştir. Önceden belirlenmiş Türkmen lider ve ay-

dınlar, öldürüldükten sonra cinayeti işleyenler tarafından Kerkük-Süleymaniye yolu üzerindeki bir bölgede toprağa verilmişlerdir. Ayrıca katliamda Türkmen liderlerine sokaklarda işkenceler yapıldığı bilinmektedir. Kerkük vilayetinin simgesi ve insanlık tarihinin mirası olan kaleye saldırı düzenlenmiş ve kaledeki Türkmenler, saldırı sonucu evlerini terk etmiştir.¹⁸ Doğrudan Kerkük'teki Türkmen kimliğini hedef alan 1959 Kerkük Katliamı, Türkmenlerin Kerkük'ü terk etmesi için terör yaymak istemiştir. Bu yüzden cinayeti işleyen çeteler, bazı Türkmen liderlerin cansız bedenlerine işkence yapmış ve Türkmenlere karşı sloganlar atarak cinayetleri işlemişlerdir. Kerkük Katliamı'nda öldürülen Türkmenlerin cansız bedenleri, elektrik di-

¹⁸ Hürmüzlü, *Meczeret Kerkuk Temmuz 1959*, s. 39.

reklerine ve ağaçlara asılmıştır.¹⁹ Katliamda 27 kişi hayatını kaybetmiş²⁰, 137 kişi (6'sı hariç hepsi Türkmen) yaralanmış, maddi olarak 324 (iki Arap, 11 Hristiyan, 3 Kürt hariç hepsi Türkmen) kişinin iş yeri ve evi yağmalanarak maddi zarar görmüştür.²¹

Katliamda Hayatını Kaybeden Türkmenlerin İsimleri

- Ata Hayrullah / Komutan Binbaşı
- İhsan Hayrullah / Yüzbaşı Doktor
- Seyit Nakip
- Selahaddin Avcı / Alemeyin Sinema Sahibi
- Muhammet Avcı / Aleymeyin Sinema Sahibi
- Cahit Fahrettin / Elektrik Dairesinde Memur
- Nureddin Aziz / Attar
- Zuheyir İzzet / Şaturlu Mahallesinde Caycı
- Osman Hızır / 14 Temmuz Çayhanesinin Sahibi
- Hasib Ali
- Enver Abbas
- Kazım Pektaş
- Cuma Kamber
- Fatih Yunus
- Abdulhalik İsmail

- Abdullah Ahmet
- Şakir Zeynel
- Kasım Neftçi
- İbrahim Ramazan
- Adil Abdulhamit
- Kemal Abdulsamet
- Hacı Necim Abdullah
- Cihat Fuat
- Nihat Fuat
- Emel Fuat
- Ali Ahmet Neftçi
- Sadık Rıza Salih

4. KASIM HÜKÜMETİNİN KATLIAMA KARŞI YAKLAŞIMI

Kerkük Katliamı olaylarını durdurmak için Kerkük'e 15 Temmuz 1959'da Bağdat'tan askerî destek gelmiştir. Katliamın ardından Irak hükümeti birtakım tedbirler almıştır. Bu arada Irak ordusuna bağlı bazı güçler, Irak'ın güney vilayetlerine konuşlandırılmış ve katliama karşı hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Daha sonra Türkmen kökenli komutan Abdullah Abdurrahman başkanlığında Kerkük Katliamı'nı araştırmak için bir heyet kurulmuştur. Olaya ilişkin 28 kişi hakkında idam cezası çıkmış, idamlar 1963 darbe girişiminden sonra infaz edilmiştir.²²

Diğer yandan, Abdülkerim Kasım döneminde Irak, Arap ve Türk medyasından kat-

¹⁹ Nakip, *Kerkük ve Haviyatuha el-Kavmiye*, s. 165.

²⁰ Hürmüzlü, *Meczeret Kerkuk Temmuz 1959*, s. 53

²¹ Hürmüzlü, *Meczeret Kerkuk Temmuz 1959*, s. 50.

²² Nuri Talibani, s. 63. Ayrıca bkz. Nakip, *Kerkük ve Haviyatuha el-Kavmiye*, s. 163.

liama ilişkin kınamalar yapılmış ve katliam gündeme getirilmiştir. 19 Temmuz 1959'da Bağdat'ta Mar Yusuf Kilisesi'nde konuşma yapan Kasım, Irak solcularını Kerkük'teki katliamdan sorumlu tutmuştur. Kasım konuşmasında sosyalistleri "anarşistler" olarak nitelendirmiştir. Kasım'ın vahşice öldürülen Türkmen liderlerinin resimlerini gazetecilere göstererek sosyalistleri kınamasının, Türkiye'nin Türkmenlere olan hassasiyetinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.²³

5. 14 TEMMUZ SÜRECİ SONRASINDA TÜRKMENLERİN YAŞADIĞI SIKINTILAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

14 Temmuz 1959 tarihli Kerkük Katliamı ilk olmadığı gibi son da olmamıştır. Türkmenlere karşı gerçekleştirilen katliamların büyük bir bölümü Türkmenlerin Kerkük başta olmak üzere Irak'taki varlığını hedef almıştır. Daha sonra farklı dönemlerde Türkmenler, demografik değişimlerin hedefi hâline gelmiştir. Türkmenlerin Kerkük'teki varlığını hedef alan Araplaştırma politikası Baas rejimi döneminde yoğun bir şekilde sürmüştür. Böylece Kerkük'teki demografik dengeler, Türkmenle-

rin aleyhine dönmüştür. 2003 yılından sonraysa Kürt siyasi partileri, Irak'ın kuzeyinde elde ettiği güçle 2017 Ekim'e kadar Kürt olmayan unsurlara yönelik sindirme politikası uygulamıştır. Kerkük Katliamı başta olmak üzere Kerkük'te yüzlerce insanın ölümüne sebep olan demografik değişimlerin etkisinin ortadan kaldırılması, barış içinde ortak yaşam açısından önemlidir. Aksi takdirde bir arada bulunan farklı kesimler arasındaki acı anılar, barışı ve birliği sağlayacak dengelerin sağlanmasını zorlaştıracaktır. Kerkük seçmen kütüklerine demografik değişim amacıyla 300 seçmenin Kürt siyasi partileri tarafından eklendiğini belirtmiştir.²⁴ Ekim 2017'den sonra da Arapların başvurduğu dışlayıcı politikaların giderilmemesi, Kerkük bileşenleri arasındaki güvensizliği devam ettirecektir. Kerkük'te uygulanan demografik değişim politikaları, Türkmen kimliğini hedef alan Kerkük Katliamı'nın devam olarak nitelendirilebilir.

Kerkük Katliamı ve 2014 yılında Telafer'de Türkmen kadınları ve çocuklarının IŞİD tarafından kaçırılması gibi olaylar, Türkmen siyasi partileri tarafından uluslararası platformlara taşınmalı ve mağdur aileler için

Kerkük Katliamı'nın, Irak'taki Türkmenlere yönelik uygulanan sistematik asimilasyon ve yok etme eylemlerinin planlı bir şekilde başlangıcı olması sebebiyle uluslararası örgütler tarafından "soykırım" olarak kabul edilmesi yönünde Türkmen siyasi partileri ve sivil toplum örgütleri faaliyette bulunabilir.

²³ Nakip, *Kerkük ve Haviyatuha el-Kavmiye*, s. 151.

²⁴ "Bayati: Kanunul İntihabat el-Cedid Seynhi, Ağlabiyet el-Kurd fi Kerkuk", (E.T. 05.06.2021), <https://www.facebook.com/jaasimjaffar/posts/1298854360276576>

gereklî tazminat ve haklar temin edilmelidir. Kerkük Katliamı'nın, Irak'taki Türkmenlere yönelik uygulanan sistematik asimilasyon ve yok etme eylemlerinin planlı bir şekilde başlangıcı olması sebebiyle uluslararası örgütler tarafından "soykırım" olarak kabul edilmesi yönünde Türkmen siyasi partileri ve sivil toplum örgütleri faaliyette bulunabilir. Bu bağlamda 1959 yılından bugüne kadar yapılan katliamlar, Türkmen avukatlarıyla Türkmen siyasi partilerin iş birliği neticesinde Birleşmiş Milletler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınabilir.

Irak Parlamentosu tarafından 3 Ocak 2016 tarihinde kabul edilen 2016 yılı 2 sayılı Şehitler Kurumu Kanunu'nun şehit tanımını "Baas rejimi tarafından idam edilen ve 2014 yılından sonra IŞİD ile mücadelede hayatını kaybedenler" şeklinde sınırlaması, Türkmenlere yönelik katliamların getirdiği haksızlıkların giderilmesini büyük ölçüde engellemiştir. Bu tanım nedeniyle Baas rejimi öncesi gerçekleştirilen Kerkük Katliamı'nda hayatını kaybeden Türkmenler için şehit hakları tanınmamıştır. Diğer yandan Enfal olayları, Irak Yüksek Ceza Mahkemesi tarafından 3 Mayıs 2011 yılında soykırım olarak kabul edilirken Türkmenlere yönelik yapılan katliamlara yönelik devletin pasif kalması, Irak'ta adaletin eşit bir şekilde dağıtılmadığını göstermektedir. Oysa Anayasa'nın 132. maddesi devletin şehit ailelerine bakmakla yükümlü olduğunu belirtmektedir. 2006 yılında kabul edilen

Rafha Yasası ile Baas rejimi tarafından sürgün edilen Şii Araplara devlet tarafından mağuş bağlanmasına karşın 2003 yılı öncesinde Türkmenlere yapılan katliamlarla ilgili devletin maddi ve manevi tazminat sağlamaması, eşitsizlik nedeniyle Türkmenlerin Irak'la ilgili millî şuurunu olumsuz etkileyebilir. Türkmenlere yapılan haksızlıkları gidermek için Irak Türkmen milletvekilleri, 2003 yılı öncesinde ve sonrasında katliamlara uğrayan Türkmen ailelerine gerekli maddi ve manevi tazminatı sağlamak için Irak Parlamentosuna yasa tekliflerinde bulunabilir. Nitekim 2014 yılında 500 ila 600 arasında Telaferli Türkmen'in kaçırılmasına ve Kerkük'e bağlı Beşir köyünün hem Baas rejimi hem de IŞİD tarafından katliamlara maruz kalmasına rağmen Türkmenlere gerekli tazminat sağlanmamıştır.

2014 yılında IŞİD'in Kerkük'e bağlı Türkmenlerin yoğun olarak Tazehurmatu nahiyesine yaptığı kimyasal silah saldırıları ve yine Selahaddin vilayetine bağlı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Emirli ilçesi 86 gün IŞİD kuşatması altında kalmasına rağmen söz konusu olaylar uluslararası örgütler tarafından gerekli ilgiyi görmemiştir. Türkmenlerin uğradığı katliamların Türkmen halkı üzerindeki etkisini azaltmak ve mağdurların ailelerine maddi ve manevi tazminat sağlamak için, IŞİD'ten kurtulan Yezidilere tazminat sağlanmasıyla ilgili yasa tasarısına benzer kanun teklifleri, Türkmen milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığına sunulabilir.

SONUÇ

Irak'ta 1959'da cumhuriyetin ilanının ilk yıl dönümünde, Iraklı Türkmenler için en büyük tarihsel travma olan Kerkük Katliamı Türkmenlerin geleceğini derinden etkilemiştir. Nitekim 14-16 Temmuz tarihleri arası Irak Türkmen Şehitleri Haftası olarak anılmaktadır. Eskisine nazaran 2003 yılından sonra daha rahat bir araya gelebilme ve ortak hareket edebilme fırsatı olan Türkmen gruplar, 14 Temmuz Kerkük Katliamı gibi feci olayların önlenmesi için ciddi anlamda çaba gösterebilirler. Nitekim Türkmen bölgelerini kontrol etmek isteyen birçok aktör bulunmaktadır. Söz konusu hadise, 1959 yılından itibaren Türkmenlerin Irak'taki varlığının hedef hâline geldiğini göstermektedir. Bu da Türkmenlerin daha çok yaşadığı bölgelerin stratejik öneminden ve doğal zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Türkmenlerin ayrışmasından ve zayıf örgütlenmesinden yararlanmak isteyen güçler, Türkmenlerin en kırılgan olduğu dönemde Kerkük gibi bölgeleri ele geçirebilir. Bu nedenle Türkmen siyasi partilerinin bir araya gelerek hükümetteki temsilcilerini güçlendirmeleri, Irak'taki varlıkları açısından zaruridir. Bunun için de kişi ve parti çıkarı anlayışının ötesinde hareket edilmelidir. Türkmen siyasi partilerinin Kerkük Katliamı vb. olayları önce Türkmen halkına daha sonra uluslararası topluma anlatması ve ta-

nıtması gerekmektedir. Nitekim ortak tarihi acılar veya olaylar, insanları birbirine bağlayan önemli bağlardır. Irak Türkmen Cephesi Başkanı Hasan Turan, 28 Mart 2021'de ITC teşkilatlarında ITC Başkanı portresi yerine Kerkük Katliamı'nda öldürülen Türkmen lideri Ata Hayrullah'ın portresinin asılması yönünde karar almıştır. Turan'ın bu kararı, Irak'ın kaderi açısından kritik öneme sahip olan seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte Türkmenlerin ortak değerlerine sarılarak birlik göstermeleri açısından önemli bir adım olmuştur.

2003 yılından itibaren Türkmen halkının gerek yerel gerekse merkezî hükümetteki temsili giderek azalmaktadır. Türkmenlerin merkezî hükümetteki temsilinin bir devlet bakanlığının ötesinde hizmet bakanlığı ya da etkili bakanlıkların alınabilmesi için Türkmenlerin birlik ve bütünlük içerisinde hareket etmesi önemlidir. Türkmenlerin merkezî hükümet ve yerel hükümetlerdeki temsilini artırmak ve böylece gerekli haklarını elde edebilmesini sağlanmasında -her ne kadar seçimlere ilişkin yapılan hile ve usulsüzlükler olsa da- Irak'ın demokratikleşme sürecine Türkmenlerin de katılım sağlamasının gerektiği düşünülmektedir. Aksi hâlde Türkmenlerin Irak tarihi boyunca maruz kaldıkları haksız ve hukuksuz uygulamaların devam etmesi riski söz konusudur.

Adil Zineelabdin

Lisans eğitimini 2012 yılında Kerkük Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamış olan Adil Zineelabdin, yüksek lisans derecesini Gazi Üniversitesi Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı'nda "Birleşik Devlet Modeli ve Irak Uygulaması" başlıklı teziyle almıştır. Selçuk Üniversitesi Kamu Hukuk Anabilim Dalında doktora devam eden Zineelabdin ORSAM bünyesinde Türkmen çalışmaları biriminde araştırma asistanlığı yapmaktadır.

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2021

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon : +90 850 888 15 20

Email : info@orsam.org.tr

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA)